

KENT MEKÂNINDA KAMUSAL ALAN: RICHARD SENNETT PERSPEKTİFİNDE BİR İNCELEME

Hazal Ilgın BAHÇECİ*

Özet

Kamusal alan kavramına ilişkin tartışmaların gündeme gelmesi, 1970'li yıllar sonrasına denk gelmektedir. Özellikle Jürgen Habermas ve Hannah Arendt tarafından ele alınan kamusal alan kavramı, Richard Sennett'in "kent mekânı ve kamusal alanı büyük ölçüde özdeş gördüğü yaklaşımı" çerçevesinde başka bir boyut kazanmıştır.

Sennett'e göre, kentin en önemli özelliği, onun kişisel farklılıkları gizlemeden ve kişisel değerleri başkasına dayatmadan başkalarıyla ilişki kurma fırsatı veren bir kamusal alan olmasıdır. Bu çerçevede demokrasinin taşıyıcısı olarak nitelendirilen kamusal alan, 19. yüzyıldan itibaren kapitalizmin getirdiği yeni yaşam tarzı ve kurumlarla gerçek anlamını giderek yitirmiş, toplumsallık yerini bireyselliğe bırakmış ve bireylerin kamu içindeki davranışları köklü bir biçimde değişmiştir. "Mahrem toplumu"nu ortaya çıkaran bu süreç, kamusal alanın canlılığını yitirmesi ve kentlerin topluluklara ayrılarak insan yaşantısının bir boyutu olmaktan çıkmasıyla sonuçlanmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Richard Sennett'in yaklaşımı çerçevesinde kent mekânında kamusal alanın önemini ortaya koymaktır. Bu bağlamda kamusal alan kavramı, özel alanla ilişkisi çerçevesinde ele alınarak ayrıntılı olarak incelenmeyecek, Richard Sennett'in kurduğu kent mekânı ve kamusal alan ilişkisinin anlaşılmasına yardımcı olduğu ölçüde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kamusal Alan, Kent Mekânı, Richard Sennett, Mahrem Toplumu, Kapitalizm.

* Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3967-0960>

PUBLIC SPACE IN URBAN SPACE: A REVIEW FROM RICHARD SENNETT'S PERSPECTIVE

Abstract

Concentration of debates on the concept of public space coincides with the 1970's. The notion of the public space, especially addressed by Jürgen Habermas and Hannah Arendt, has gained another dimension within the framework of Richard Sennett's "approach to urban space and the public space of which it is largely identical."

According to Sennett, the most important feature of the city is that it is a public space that offers the opportunity to relate to others without hiding personal differences and imposing personal values on others. In this context, the public space, characterized as the carrier of democracy, has gradually lost its true meaning to the new lifestyle and institutions that capitalism has brought since the 19th century, and has left the place of sociality indivisible and the behavior of individuals within the public has changed drastically. This process of revealing the "intimate society" has resulted in the loss of the vitality of the public sphere and the separation of cities from communities into a dimension of human experience.

The purpose of this work is to demonstrate the importance of the public space in urban space within the framework of Richard Sennett's approach. In this context, the concept of public space will be discussed within the context of the relationship with the private sphere and not examined in detail. It will be dealt with to the extent that it helps the understanding of the urban space and public space relation established by Richard Sennett.

Key Words: Public Space, Urban Space, Richard Sennett, Intimate Society, Capitalism.

Giriş

Kentlerin bireylerin toplumsal yaşamı üzerinde çok önemli etkileri bulunmaktadır. Bu çerçevede Wirth, kentin sadece evlerin ve işyerlerinin bulunduğu bir yer olmayıp, dünyanın birçok uzak topluluklarını, daire ve ağ şeklindeki farklı alanları, insanları ve etkinlikleri bir araya toplayan, dönüştüren, ekonomik, politik ve kültürel yaşamın merkezini başlatan ve kontrol eden bir yer olduğunu ifade etmiştir. Kent mekânına özgü bu özellikler ancak mekân içinde geçirilen yaşam deneyimleri ile tamamlanmakta ve anlam kazanarak

biçimlenmektedir. Kenti insan etkileşiminin ve uygarlığın anlamlarının nesilden nesile aktarma işini maksimize eden bir kap olarak öngören Lefebvre de kentin bireyleri özgürleştirdiğini; karar alma ve yeni yönler belirlemelerini sağladığını belirtmektedir (Wirth, 1964 ve Lefebvre, 1991'den akt. Erdönmez ve Akı, 2005: 75). Kent mekânı ve toplumsal süreçler arasındaki bu sıkı ilişki minvalinde mekânsal biçim ve süreçlerin oluşum, gelişim, değişim ve dönüşümlerine dair mekanizmaları kavramak açısından kamusal alan kavramının ele alınması son derece önemlidir.

18. yüzyıldaki tarihsel gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan kamusal alan olgusu, pek çok düşünür tarafından ele alınan bir kavram olmakla birlikte kent mekânının kendisini büyük bir kamusal alan olarak gören Richard Sennett'in yaklaşımı bu çerçevede diğerlerinden ayrılmaktadır. Kamusal alanı, Avrupa'da feodalizm sonrası yaşanan siyasal ve ekonomik gelişmeler sonrasında değişen anlayışlar ve yönelimler ekseninde ele alan Sennett, kamusal alanın oluştuğu 18. yüzyıldan günümüze işlevini nasıl kaybettiğini ve bunun kentsel toplumsal süreçleri nasıl etkilediği konusunda, özellikle kent çalışmaları literatürü açısından alternatif bir bakış açısı sunmaktadır.

Kamusal Alan

Geleneksel toplumdan modern topluma geçiş sürecinde Batı'da yaşanan toplumsal, siyasal ve ekonomik gelişmelerle ilişkilendirilerek ele alınan kamusal alan, 18. yüzyıl sonlarındaki modernlik tasarısının öngördüğü biçimde hayatın kamusal ve özel olmak üzere ikiye ayrılmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu ayrımın kökeni ise Antik Çağa dayanmaktadır (Timur, 2008: 40-46).

Kamusal alan ile özel alan arasındaki ayrım ilk olarak Aristoteles tarafından yapılmıştır. Aristoteles'e göre insanın kaderinde kendi gerçek doğasına uygun olarak yalnızca *poliste* yaşayabileceği yazılıdır ve her yurttaş kendinin olan (*idion*) ve kamusal (*koinon*) olan şekilde iki varoluş düzenine aittir. *Polis*, herhangi bir topluluktan çok daha fazlasını içermektedir. *Polis*, yurttaşların ortak amaç idealine ulaştığı, iyi bir yaşamın kendini gerçekleştirme anlamına geldiği bir *koinondur*. İnsanın kendisini gerçekleştirme ideali kimi kurumların ve bu kurumların içeriğini oluşturan bir *etikin* varlığına bağlıdır; kent merkezinde ya da polisin *agorasında*, spor salonunda, tiyatrodaki halk meclislerinde ve mahkemelerde insanlar arası etkileşimi ve düşünce alışverişini gerçekleştirecek zengin toplumsal etkinliklerin düzenlenmesi gerekir. İnsanlar arasındaki etkileşimin zenginleştirilip etik ve düşünsel anlayışın teşvik edilmesi için insan karakterinin gelişimine ve eğitime yönelik çalışmalar yapılmalıdır. İşte Aristoteles, insanın kendini gerçekleştirmesine yönelik bu çeşitli araçların temelinde insanlar arasındaki dayanışmanın büyük önem taşıdığını vurgulamaktadır (Bookchin, 2014: 80, 83). Bu bağlamda Aristo'nun 'kamusal

alan'ının, *polis* içinde insanın kendini gerçekleştirmesini sağlayarak onu bir yurttaş yapan, dayanışma temelinde katılımı teşvik eden bir canlı dünya olduğu ifade edilmelidir.

Aristoteles'ten sonra kamusal alan ve özel alan ayrımı üzerine pek çok düşünür önemli katkılar yapmıştır. Kamu terimi birbiri ile ilişkili ama tümüyle özdeş olmayan iki görüngenüye işaret etmektedir. İlk olarak terim, "kamu alanında gözükken her şey; herkes tarafından görülebilir ve duyulabilir" anlamına gelmektedir. Gördüklerimizi gören, duyduklarımızı duyan birilerinin varlığı, kendimizle dünyanın gerçekliği hakkında emin olmamızı sağlamaktadır. İkinci olarak ise "kamu" terimi, içinde özel olarak bize ait olandan ayrı, hepimiz için ortak olan bir dünyayı ifade etmektedir. Bir araya gelmemizi sağlayan bir ortak dünya olarak kamu alanı birbirimizin üzerine yıkılmamızı önlemektedir (Uzun, 2006: 14). Bu bağlamda Weber (2012) kamusal alanı "kültür, din ve hatta sosyal statü farkı gözetilmeksizin her bireye sunulmuş ya da açılmış olan mekân" olarak tanımlamıştır. Özel alan ise kısaca yaşamsal ihtiyaçların karşılandığı haneleri ifade etmektedir (Uzun, 2006: 14). Richard Sennett (2013a: 138) bu ayrımı "kamusal alanın insan yaratımı, özel alanın ise insanlık durumu" olduğunu ifade ederek netleştirmeye çalışmıştır.

Kamusal alan kavramı üzerindeki tartışmaların alevlenmesi esas olarak 1970'li yıllara denk gelmektedir. Özellikle Jürgen Habermas ve Hannah Arendt'in çalışmaları sonrası popüler olan kavram, ardından Richard Sennett'in de katkılarıyla literatürde günümüzdeki yerini almıştır.

Habermas, kamusal alanı hem fiziksel hem sembolik bir açıdan ele almaktadır. Kamusal alanın fiziksel açıdan ele alınmasının nedeni, bu alanın cadde, sokak ve meydanlardan oluşması ve bu alanda toplumun şikâyetlerini belirterek yetkiye karşı muhalefet oluşturması ve yeni bir düzenin kurulması için çağrıda bulunulmasıdır. Kamusal alanın sembolik anlamda kullanımı ise, kamusal alanın kamusal düşünce, kamusal görüş, yani bireysel yargılama oluşumunda gerekli bilgilerin dolaştığı ve basın özgürlüğünün garanti altında olduğu bir alan olmasından kaynaklanmaktadır (Gökgür, 2008: 12). Habermas'a (1995: 62) göre kamusal alan "kendi içinde bir anlamda kamuoyuna benzer bir alanın oluşabileceği toplumsal yaşamımızın bir parçası"dır. Kamusal alan yurttaşların özgürlüklerini kullanması için gereken araçları sağlama rolünü üstlenmiştir. Bu bağlamda Habermas kamusal alanın varlığını, tüm demokrasilerde olduğu gibi temel haklar olan basın özgürlüğü ve kamusal olarak düşüncelerini bildirme haklarının kullanılmasını gerekliliğine bağlamaktadır (Gökgür, 2008: 12-13). Habermas'a göre burjuvazinin bir sınıf olarak gelişmesi ile birlikte, siyasal ve toplumsal taleplerinin tezahür alanı olarak ortaya çıkan burjuva kamusal alanı, giderek kapitalist toplumsal ilişkileri anlamının tarihsel bir aracı olmuş ve normatifliği ile birlikte kapitalizm koşulları altında

demokrasinin gerçekleştirilebilirliğinin bir aracı haline gelmiştir (Çetin, 2006: 15-16).

Antik Yunan polis yaşamını kamusal alan kavramsallaştırmasının odak noktasına koyan Arendt'e (1994: 74) göre ise kamusal alan, herkese açık, insanların birer yurttaş olarak herhangi bir sınırlamaya tabi olmaksızın, uyum içinde bir araya gelerek birlikte hareket ettikleri yerdir. Bu bağlamda kamusal alanın bir özelliği "zuhur olunan ortam" (*space of apperance*) ise, diğer özelliği "bizi bir arada tutan dünya" oluşudur. Kamusal alanın "zuhur ortamı" oluşu ile onun, her şeyin herkes tarafından mümkün olan en açık şekilde görülebilmesi ve duyulması özelliğine vurgu yapılmaktadır (Sarıbay, 2000: 5). Özel alan ve kamusal alan arasındaki ayrımı emek, iş ve eylem kavramları üzerinden açıklayan Arendt'e (1994: 71) göre kamusal alan özgürlüklerin alanıdır çünkü "özgür olmak, hâkimiyet ilişkisinde var olan eşitsizlikten azade olmak ve ne yönetenin ne de yönetilenin mevcut olduğu bir alana girmek anlamı[nı] taşımaktadır". Kamusal alanda da herkes yurttaştır; yani eşittir. Bu bağlamda kamusal alanı politik alan ve yaşam alanından ayıran olgu katılımıdır (Gökgür, 2008: 15).

Sennett ise kamusal alanın maddi bir alan olarak ele almakta ve cadde, meydan gibi somut alanları içerdiğini ifade etmektedir. Kamusal alanlar kentin ruhudur; fiziki, sosyal ve sembolik olarak kenti dönüştürmek ve yeniden biçimlendirmek için birer araçtır. Bu bağlamda demokrasinin taşıyıcısı, kentin kalbi, yurttaşlık hislerinin, anıların yer aldığı alanlar olarak kamusal alanlar, devinim imkânı veren bir işleve dönüştükten sonra özgün anlamlarını yitirmişlerdir (Sennett, 2013b).

Bu çerçevede kamusal alanın yalnızca coğrafi ya da topografik bir kavram değil; daha çok söylem ve eylem işlevleri ağır basan bir kavram olduğu açıktır ki, kamusal alanın siyasal alan ile de özdeş olmadığını da bu noktada vurgulamak gerekmektedir: Kamusal alanda önemli olan olgu "toplumsallık"tır. Kamusal alan, birlikte yaşamın sınırlarını, dayandığı ahlak kurallarını ve yaşam biçiminin doğrultusunu belirleme sürecidir (Keleş, 2012: 10).

Kamusal Alan ve Kent Mekânı

Kamusal alan kavramı fiziki ya da coğrafi bir alandan ziyade sosyolojik bir anlama karşılık gelmektedir. Ancak kent mekânında kamusal alanı ele aldığımızda bu kavram, sembolik ve soyut içeriğinin yanı sıra fiziki, maddi ve somut bir görünüme de kavuşmakta ve böylece anlamlandırılabilirliği artmaktadır.

Her kent kamusal bir oluşumdur (Kedik, 2011: 232). "Kent var olabilmesi için; yaşam kalitesi, sosyalleşme, hareket etme, kolektif, kültürel, politik ve sosyal yaşam gibi unsurların varlığı gereklidir. Kamusal alanlar kentlerdeki

hareketlilik, kullanım (festival, konser, spor, ticari kullanım vb.), sosyalleşme ve kimlik alanlarıdır” (Gökgür, 2008: 16). İnsanların toplanabildiği, bir araya gelebildiği her yer “kamusal” şeklinde adlandırıldığından kentlerin de, kamusal yaşamın odağı ve kamusal alanın mekânda var olma zemini olduğu söylenebilir. “Bu çerçevede kamusal alanı, özel alanın ve mahremiyetin dışındaki tüm alanlar, kentler, kentsel mekânda şekillenmiş ve özel yaşamın aksine toplumun her kesiminin eşit ve özgürce yararlanabileceği, farklılıkların buluşabileceği, bireylerin bir araya gelip sosyalleşebileceği, ilişkiye ve iletişime girebileceği, birlikte düşünce, söylem ve eylem üretebileceği tüm ortak yaşam alanları, kamusalılığı oluşturan caddeler, meydanlar, sokaklar ve parklar biçiminde algılamak mümkündür. Çünkü tüm bu nitelikleriyle kentler ve kent yaşamı kamusal bir alan oluşturmaktadır” (Kedik, 2011:233).

Kamusal alanlar kent dinamiğinin ve kültürünün aynasıdır. Kentler anonimliğin, çeşitliliğin, farklılığın bulunduğu yerler olduğu kadar, aynı zamanda dayanışmanın olduğu ve kolektif mücadelelerin verildiği yerlerdir (Gökgür, 2008: 33). Meydanlar, sokaklar, kentlerin kültür, tarih ve mimarlık kalitini barındıran kesimleri, yeşil ve açık alanlar, eğitim, sanat ve kültür tesislerinin yer aldığı semtler kamusal alanların en çok bilinen örnekleridir (Keleş, 2012: 11). Kentlerde var olan kamusal alanlar her zaman heterojen öğeleri bir arada tutarak “birlikte yaşama” arayışını yansıtan, toplum ve bireylerin çokluğunu oluşturan ve bireyleri politik görünürlüğe ulaştıran bir güce sahiptir (Gökgür, 2008: 42).

Kentsel mekânların “kamusal birer platform” olarak görülmesinin temeli çok eskilere dayanmaktadır. Örneğin Sennett’e göre, kent içerisinde farklı katmanların birlikteliğini çağrıştıran kamusal alanlar gerçek anlamıyla, 18. yüzyıl büyük kentlerinde karşımıza çıkmaktadır. Arendt de bu dönemdeki özellikle soylu olmayan ve ticaretle ilgilenen yeni bir sınıfın varlığının, hem sosyal hem de mekânsal örgütlenme anlamında önem taşıdığını, bu dönemde feodal ilişkilere ve politik güce bağlı kalmaksızın, toplumun bütün bireylerinin, yeni bir gelişmeyle karşı karşıya olduğunu ifade etmiş ve kamunun da bu çerçevede aile hayatından ve yakın arkadaşlık ilişkilerinden bağımsız, yeni bir değerler sistemi ürettiğini belirtmiştir. Kentler büyüdükçe, yeni mekânlara ihtiyaç duyulmakta ve özelleşmiş işlevleri yüklenmiş açık alanların/mekânların sayısı artmaktadır. Böylelikle şimdiye kadar küçük bir elit kesimin tekeline olan kentsel mekânlar, toplumun geneline, tüm katmanlarına yayılmaktadır (Sargın, 2002: 6-15’den akt. Aytaç, 2007: 207). İşte bu yayılmanın gerçekleşmesini sağlayan gelişme kamusal alan mefhumunun ortaya çıkışıdır.

Kent mekânlarının kamusal yönlerine işaret eden yaklaşımların çoğu söz konusu ilişkinin temelini, 18. yüzyılda Avrupa kamusunun oluşumunda kent mekânının üstlendiği önemli role dayandırmaktadır. Bu dönemde Avrupa’da hayatın her alanında yaşanan önemli değişim ve dönüşümlere paralel olarak

sayıları gün geçtikçe artan gazete, dergi, kitap gibi yayınlar ve buna bağlı olarak salon, kulüp ve kahvehane gibi çeşitli mekânlarda zaman içinde sınıfsal ayırmadan bağımsız bir şekilde oluşan entelektüel tartışma ortamları kamusal alanların doğuşuna zemin hazırlamıştır. Kamusal alanın minör kurumları sayılabilecek söz konusu mekânlar, dinleyici ve katılımcılara dayalı çok özel bir deneyimin siyasi alandaki kamusal alanı doğru evrilmesini kolaylaştırdığından çok önemlidir. Bu noktada dramaturjik nitelik arz eden bir sosyallik vurgusu bulunmaktadır ki bu sosyallik, tam olarak ilgili mekanlarda ortaya çıkan kamusal alanıdır. Kamusal alanın gelişimi, özellikle, söyleşi, yazı ve konuşma etrafında şekillenen sosyallik biçimine karşılık gelir ki bu noktada kent, bireylerin değişik rolleri oynadıkları bir dizi sahne işlevi görmektedir (Kömeçoğlu, 2005: 28-38).

Kent mekanında insanların bir araya gelerek toplumsal bir yığılma yaratmaları kahvehaneler, kitaplıklar, kulüpler gibi kentsel mekanlar, giderek kentliliğin ve modern kentsel yaşamın odak noktası haline gelmiş ve böylece kentin gündelik yaşamında çoklu işlevler görerek kentli bireylerin sosyal temsil yet arayışlarına ve mekana bağlı prestij ve statü edinme gibi gereksinmelerine yanıt olmuşlardır. Bu bağlamda ilgili mekanlar, kent kamusunun inşasında önemli bir rol üstlenmektedir (Aytaç, 2007: 208).

Kent mekanı, kentsel yaşam ve kamusal alan arasındaki ilişkinin daha net bir şekilde ifade edilebilmesi açısından *flâneur* kavramı önemlidir. Walter Benjamin'in ortaya attığı bir kavram olan *flâneur*, kentin kamusal alanlarında kendini evinde hisseden, pasajlarda, AVM'lerde ve mağaza vitrinlerinde dolaşırken kapitalizmin gasp ederek yürürlükten kaldırdığı her şeyi yeniden belirlemeye, bu yeni yaşam biçiminin anlamını deşifre etmeye çalışan ve kente dair anlamları analiz eden bir kent sakinini ifade etmektedir (Buck-Morss, 2015: 25). *Flâneur* ancak onun hareketlerini kısıtlayacak ve gözlemleri için yeterince geniş bir alan sunabilecek büyük kentlerde ve metropollerde var olabilir. Böylece kent mekânları yeni sosyalliklere ve yeni kamusal alanlara karşılık gelecek şekilde dönüşmektedir. Bu çerçevede tiyatrolar, kafeler, sinemalar, kulüpler, salonlar vs. gibi daha çok eğlenceye yönelik yerler artarak kentin kamusal görünümünü oluştururlar. İlgili yerlerin çoğalması ise gezmek, dolaşmak, izlemek, paylaşmak ve deneyimlemek için serbest zamanı olan yeni bir kamusal insanı ortaya çıkarmaktadır. Kamusal alanın bu yeni türünün yaşandığı bu yerler her şeyin alınıp satılabildiği ve özgürce yaşanabildiği alanlar olarak zaman içinde özel alandan dışlanmışlar ya da bunun dışında olanlar için bir tür devasa "ev" ya da "yuva" haline gelmektedir (Wilson, 1992: 55-57).

Zaman içinde kamuya açık söz konusu mekânlar, bir takım toplumsal değerlerin de taşıyıcısı konumuna yükselmiştir. Oluşmasının temelinde büyük ölçüde farklı kökenden gelenler arasındaki toplumsal karşılaşmalar ve temasın

yattığı bu değerler, yurttaşlık duygusu, özgürlük duygusu ve kolektif duyguların yarattığı demokratik idealler, iyi yurttaşlık, toplumsal sorumluluk gibi sivil toplumun özünü oluşturan sosyal “bir arada”lığa dair değerlerdir. Bu şekilde farklı kökenden gelenler arasındaki karşılaşmaya dayalı temas, kamusal alanların önde gelen niteliklerinden biri olarak kabul edilmektedir (Banerjee, 2007: 10).

Kentteki kamusal alanların söz konusu işlevlerini sağlıklı bir şekilde yerine getirebilmeleri, birtakım koşulların varlığına bağlıdır. Kent mekânında, ekonomik aktörlerin aktiviteleri ve arazi kullanım seçimleri ile birçok farklı politikanın proje ve isteklerini uygulama yoluyla diğer iki güç odağını da düzenlemeye çalışan plancılar ve seçilmişler olmak üzere üç önemli güç kategorisi bulunmaktadır (Gökgür, 2008: 33). Bu güç kategorilerinin tümünün kamusal alanlar üzerinde çok önemli etkileri olmakla birlikte, özellikle kentte yaşayan bireyler ile kamusal alanı kullanımları arasında yarattığı toplumsal, siyasal ve ekonomik etkiler açısından dikkate değer bir ilişki bulunmaktadır.

Kentte bir arada yaşayan bireylerin, bireysel olarak projelerinin gerçekleştirirken onurlu bir yaşam sürdürmeleri ve kentsel ekonomiyi ayakta tutan iş bölümünü gerçekleştirebilmeleri, büyük ölçüde kent mekânının kamusal ve özel alanlara ayrılmasıyla gerçekleşmektedir. En basit şekliyle konutların içleri özel alan olarak ifade edilirse, konut mekânının dışına çıkıldığında hemen kamusal alana girildiği, bunun da bireylere bir takım haklar ve sorumluluklar yüklediği ifade edilmelidir. Kamusal alan kentin işlerliği için gerekli bir alandır. Tüm akım işleri buralarda yer almakta, kent ve parçaları bu alanlardan algılanmakta, insanlar iddialarını bu alanlarda sergilemektedir (Tekeli, 2011: 204-205).

Kamusal alan kentsel yaşamın günlük rutin işlerliğinin mekânı olmasının yanı sıra aynı zamanda bir siyasal faaliyet alanıdır da. Kentte yaşayan bireyler protestolarını burada dile getirirler, tarihsel devrimlerin kitlelilikleri bu alanlarda gerçekleşmekte ve simgeleşmektedir. Belli dönemlerde ise kamusal alanlar, toplumsal tabakalaşma farkı olmaksızın toplumun bir arada eğlendiği ve coşkunun harekete geçirildiği mekânlar halini almaktadır. Kısaca insanların bir arada yaşama kültürünün oluşturduğu kent mekânı, kamusal alanlar sayesinde içine kazınan her olguyu değiştirmekte, ona kente ilişkin bir nitelik kazandırmaktadır (Tekeli, 2011: 205). Bu bağlamda, bir arada yaşanan, bir arada üretilen ve bir arada tüketilen kent mekânında, koordinasyon ve dayanışmanın sağlanmasında kamusal alanlar önemli roller üstlenmektedirler.

Görüldüğü üzere, kent mekânındaki kamusal alanlar hem kentin sosyo-kültürel coğrafyası içinde merkezi bir yer kaplamakta hem de iktidar ve temsil siyasetlerinin de orta yerinde yer almaktadırlar. Kamusal alanlar kentin koz-

mopolitliği içinde “öteki”lerin karşılaşmalarına yer açabildiklerinden, özellikle de, başkaları, yabancılar, göçmenler, kenardakiler, bohemler, *flâneur*’lar, aylaklar, yersiz yurtsuzlar, vb. kesimler buralarda birleşik/bütünleşik tarzda bir araya gelebilmekte; kimi zaman da ayrıştırıcı hiyerarşiler üzerinden (ırk, etnisite, cinsiyet, zenginlik, sınıf vs.) derin sosyal mesafelerin açılmasına kaynaklık edebilmektedirler. Her iki halde de, kamusal alanlar, kentin, anonim, kozmopolit ve de “kamusal” yüzünü sürekli beslemekte ve geliştirmekte; bu şekilde ortaya çıkan değişik sosyal karşılaşmalar, kentin doğasına sürekli olarak farklılık imgesi aşılamaktadırlar (Aytaç, 2007: 209-210)

Richard Sennett’in Kamusal Alanı

Kentsel mekânlardaki kamusal alanların yukarıda açıklanmaya çalışılan söz konusu işlevleri toplumsal değişme süreçlerine bağlı olarak değişmektedir. Günümüzde bu işlevler, kamusal alanların kamusalılık iddialarının tartışılır bir hale gelmesine neden olacak şekilde dönüşmüştür. Kamusal alanlar modernliğin yeni yüzleri ve yeni ilişki ağları sayesinde kamusal birer platform olmaktan giderek uzaklaşmakta ve bu alanlarda daha çok bireysel deneyimlerle karakterize olan ilişki biçimleri ön plana çıkmaktadır (Aytaç, 2007:210-211). Çoğunlukla toplumsal etkileşimin azalması ve bireysel deneyim biçimlerinin yaygınlaşması şeklinde karşımıza çıkan bu durum büyük ölçüde, Richard Sennett’in kamusal alan olgusuna yaklaşımının temelini oluşturmaktadır.

Sennett’e (2013b) göre kamusal alan, özel alanla bağlantısı içinde var olan bir coğrafyadır. Bu çerçevede kamusal alanın toplumsal işlevi kamusallığın, politik davranışlar, haklar, ailenin düzenlenmesi ve devletin sınırları gibi toplumdaki son derece çeşitli bileşenlerden tarafından şekillenmektedir. Kamusal alanların toplumsal yaşam açısından üstlendiği bu işlevler 18. yüzyılla birlikte ortaya çıkmıştır.

18.yüzyıl Aydınlanma dönemi aklın keşfedilmesiyle birlikte, aklın her alanda kullanımını ve her şeyi aklın süzgecinden geçirmeyi esas alan bir anlayışın hâkimiyetini beraberinde getirmiştir. Akıl yürütmenin kamusal zeminde kullanımına olanak tanıyan salonlar, kahveler ve kulüpler ise bu dönemde eğitilmiş kesimler arasında tartışmaların yoğun biçimde yaşandığı, edebiyat eserleri ve dönemin önemli Aydınlanma filozoflarının tezleri hakkında fikirler üretilip sohbetlerin ve söyleşilerin yapıldığı en önemli kurumsal yapılar ya da başka bir deyişle kamusal tartışma alanları olarak dikkati çekmiştir (Lütticken, 2007:111’den akt. Kedik, 2011: 230). Bu gelişmelerle birlikte pek çok Avrupa kentinde farklı sosyalizasyon şekilleri ortaya çıkmaya başlamış ve zamanla başlarda sadece elit ve soylu kesimin yer alarak tartışmalar yürüttüğü bu alanlarda statü göz ardı edilmeye başlanmıştır. Tartışmalarda muhakemelerin niteliğinin ön plana alınmaya başlanmasıyla daha önce problematize edilmemiş, devletin ve kilisenin tekeli altındaki konular söz konusu

mekânlarda, statü gözetilmeden sorgulanmaya başlanmıştır (Ergene, 1994: 79). Böylece hem burjuva kültürü oluşmaya başlamış hem de tüm bireylerin kendilerini özgürce ifade edip diğerleriyle iletişime girebileceği özerk bir alan olan kamusal alan ortaya çıkmıştır. Bu anlamda 18. yüzyıl, “kamusal olan”ın kimleri içerdiği ve kamusal alana çıkıldığında çıkılan yerin neresi olduğu konusunun belirginleşmeye başladığı dönemdir. Artık burjuvaların toplumsal kökenlerini gizleme kaygılarından sıyrıldığı bu dönemde kentler de, toplumdaki çok çeşitli grupların ilişkiye geçtikleri bir dünya haline gelmeye başlamıştır. Böylece “kamu” sözcüğü yalnızca “aile ve yakın arkadaş kesimlerinden farklı konumu olan bir toplumsal yaşam bölgesi” anlamından sıyrılarak modern anlamını kazanmış ve “görece çok çeşitli insanları içine alan, tanıdıklar ve yabancıların oluşturduğu kamusal alan” anlamını da içermeye başlamıştır (Sennett, 2013b: 33).

Kahvehaneler, salonlar ve kulüplerdeki tartışma ortamlarıyla temelleri atılan kamusal alan, tiyatrolar, müzeler ve konserlerde gelişmeye başlamıştır. Özellikle 18. yüzyıl büyük kentlerinin yurttaşlarının kamusal yaşamın içeriğini anlamaya çalıştığı bu süreçte, kamusal alanın toplumsal içeriğini nasıl kazandığını Sennett şu şekilde ifade etmektedir:

“...Kamusal ve özel arasında çizilen çizgi, öz olarak örneğini kozmopolit, kamusal davranışta bulan medeni talepleri; örneğini ailede bulan doğanın talepleri karşısında dengeleyen bir çizgiydi. Onlara göre bu talepler birbirleriyle çelişiyor, onlar da bütünlüklü bir bakış açısıyla birinden yana seçim yapmayı reddedip her ikisini de dengede tutuyorlardı. Yabancılar karşı duygusal anlamda tatmin edici bir tutum sergilerken aradaki mesafeyi de korumak, 18. yüzyıl ortalarında insan denen hayvanı toplumsal bir varlığa dönüştürmenin aracı olarak görülüyordu. Buna karşılık aile ve derin dostluklar kurma yetenekleri insani yaratımlar olmaktan çok doğal potansiyeller olarak görülüyordu. İnsan kendini kamusal alanda oluştururken, özel alanda, öncelikle aile yaşantısı içinde doğasını gerçekleştireyordu” (Sennett, 2013b: 33).

Bu şekilde gerçek işlevini kazanan kamusal alan 18. yüzyıl sonundan itibaren değişmeye ve sönümlenmeye başlamıştır. Bu döneme kadar bireyler için çok önemli olan, yabancılarla toplumsal bağlar kurarak bireyin toplumsallaşmasını/medenileşmesini sağlayan bir kamusal alanla ifadesini bulan kamusal alan, zamanla ağırlığını yitirerek yerini özel hayata bırakmış ve artık sadece özel hayatın gerektirdiği oranda önemli olmaya başlamıştır (Fırat, 2002: 52).

Sennett (2013b: 36) bu dönüşümün temelinde 18. yüzyıl sonunda patlak veren büyük devrimler ile sanayi kapitalizminin yükselişinin kamusal ve özel olana dair fikirler üzerinde yarattığı temel bir değişimin yattığını öne sürmektedir. Ona göre bu değişimde üç temel faktör rol oynamıştır. Bunlardan ilki, büyük kentlerdeki kamusal yaşam ile 19. yüzyıl sanayi kapitalizmi arasındaki

ilişkidir. İkincisi, 19. yüzyıldan başlayarak insanların yabancıyı ve bilinmeyen yorumlama tarzını etkileyen yeni bir sekülerizm anlayışının ortaya çıkmasıdır. Sonuncusu ise *ancien regime** de özellikle kamusal yaşamın yapısından gelen ve sonraları bir zayıflık haline dönüşen bir güçtür. Böylece Sennett, 18. yüzyıla ait ideal kamusal yaşam görünümünün feodal toplumun çökmesi ve sanayi kapitalizminin gelişmesiyle birlikte değişmeye başladığını ortaya koymaktadır.

Sennett'e (2013a) göre kentin en önemli özelliği onun, kişisel farklılıkları gizlemeden ve kişisel değerleri başkasına dayatmadan başkalarıyla ilişki kurma fırsatı veren bir kamusal alan olmasıdır ki, kamusal alanların demokrasinin taşıyıcısı olarak nitelendirilmesinin temelinde de bu sav yatmaktadır. 19. yüzyıl ortalarından itibaren işlevsel şehircilikle birlikte geleneksel kamusal alan yerini, hareketten türemiş bir kamusal alana bırakmış ve kamusal alanın işlevi ulaşımına bağlı olarak yalnızca hareket etme işlevine indirgenmiştir (Gökgür, 2008: 13). Böylece kamusal alan 19. yüzyıldan itibaren gerçek anlamını giderek yitirirken kent plancıları da toplumsal bir hedef olarak önerilerine, "karşılıksız dayanışma" ve "dolaysız ilişkiler" in yaşanabileceği topluluk mekânları inşa etmeyi koymaya başlamıştır. Sennett 19. yüzyıla geldiğinde kamusal alanda insan ilişkilerinin değişmesine neden olan bu süreci şu şekilde ortaya koymaktadır:

"Fabrikanın tamamlayıcısı ve kişi dışı bürokrasinin ürünü olan mağazalar yine de bir alıcı kitlesi olmaksızın başarıya ulaşamazdı. İşte bu noktada sahneye başkente akın eden nüfus çıktı. Fakat konut yapımı ve pazarlamasına dayalı bir ekonomi bu potansiyel alıcı kitlesini giderek daha fazla bölgeselleştiriyordu. Şehirdeki eski sokakların fiziksel karmaşıklığı da bu insan yığınının bir araya gelmesine bir engeldi. 19. yüzyıl başında Paris'in dar kıvrımlı sokakları nedeniyle günümüzde yürüyerek on beş dakika tutan bir yol o zaman bir buçuk saat tutuyordu [...] ama mağazaların arzuladıkları satış hacmine ulaşmaları için şehrin her yerinden müşteri çekmeleri gerekiyordu. 1860'larda Paris'te Grand Bouvelards'ın yapımı bunu mümkün kıldı. Paris ve Londra'da birer ulaşım sisteminin kurulması bunu daha da uygulanır hale soktu [...] Ancak bu toplu taşımacılık ne zevk için yapıyordu ne de izlenen yol sosyal sınıfları kaynaştırıyordu. İşçileri iş yerlerine ve mağazalara götürmek içindi (Sennett, 2013b: 192).

Temelinde sanayi kapitalizminin kentli kamusal kültürle girdiği ikili ilişkinin yattığı bu dönüşüm öncelikle, 19. yüzyıl burjuva toplumunda bir özelleşme (özel olana, bireysel olana dönme) baskısı şeklinde kendisini göstermiştir. Dönüşümün ikinci görünümü ise dönemin kitlesel üretim ve dağıtım nedeniyle, kamusal alandaki maddi yaşamın özellikle giyim kuşam konusunda

* Sennett bu kavramı sanayi kapitalizminin gelişmesinden önceki toplumun özelliklerine ithafen kullanmaktadır.

mistifikasyonunda gözlenmiştir (Sennett, 2013b: 36). Bu ikinci etkinin belirtileri özellikle kent ticaretinde, mağazaların meydan okuduğu küçük dükkân ve marketlerde oluşan değişimlerde saptanmaktadır. Bu değişimlerin işaret ettiği temel nokta ise, kapitalizmin bu yeni evresinde satış, mekân ve yöntemlerinin kişilikler dünyasında yarattığı etkilerdir (Fırat, 2002: 50). Bu etkinin yarattığı dönüşüm mağazaların doğuşuyla yakından ilişkilidir. “Mağazaların doğuşu her ne kadar sıradan bir olay gibi gözükse de aslında bu, aktif bir alışveriş alanı olarak kamusal alanın yerini, nasıl insan yaşamında daha yoğun fakat daha az sosyal bir kamusal deneye bıraktığı paradigmasının özünü oluşturmaktadır” (Sennett, 2013b: 191). 19. yüzyılın sonlarında mağaza sahiplerinin, işletmelerinin daha gösterişli bir hale gelmesi için çalışmaya başlamalarıyla vitrinler daha fantastik hale gelmeye ve en sıra dışı ürünlerle süslenmeye başlamıştır. Böylece alıcının mallara kullanım değerlerinin üzerinde kişisel anlamlar yüklemesi için uyarılması sonucunda, kitlesel perakende ticaretini kârlı duruma getiren bir düşünce tarzı geliştirilmiştir. Her bireyin benliğinin bireyin temel kaygısı haline geldiği; kendini tanımanın dünyayı tanımak için bir araç olmayıp bir amaç haline dönüştüğü bu yeni düşünce tarzı ise, kamusal alan anlayışında önemli değişimlerin gerçekleşmesine neden olmuştur: Kişisel duygulara yatırım ve pasif gözlem birleşmiş, kamusal alana çıkmak hem kişisel hem pasif bir deneyim haline gelmiştir (Sennett, 2013b: 194,17).

Sennett’in açıklamaya çalıştığı süreçte ekonomik sistemdeki dönüşüm, toplumsal yaşamın tüm alanlarında, özellikle de kamusal alan niteliğindeki mekânlarda değişim yaratmaktadır. Bu da, bu döneme kadar kişisel özellikteki lüksün yerini bir tür kolektif lükse bırakmasıyla gerçekleşmiştir. Ortaya çıkan bu yeni tüketim psikolojisi Karl Marx tarafından *meta fetişizmi* olgusuyla kavramsallaştırmaktadır. Buna göre modern kapitalizm koşullarında üretilen her nesne birer *toplumsal hiyerogliftir* ki, bununla, o nesneyi üreten işçi ile sahip-lenen kişi arasında var olan ilişkideki eşitsizliğin gizlenebilme durumu kast edilmektedir. Böylece ilgili mallar, gizemli bir anlama ve kullanımlarıyla hiçbir ilgisi olmayan bir dizi çağrışıma sahip olmakta ve bireylerin ilgisi nesnelere üretildiği toplumsal koşullar yerine, nesnelere bizzat kendilerine yöneltilmektedir (Sennett, 2013b: 194). Seri üretim patlaması, görünümünün türdeşleşmesi ve maddi nesnelere mahrem kişiliğin özelliklerinin yakıştırılması (Sennett, 2013b: 38) süreçleriyle birlikte, yaşam biçiminin toplumsallaşması başlamış ve kent mekânı da ideolojik bir araç olarak taşıdığı önemi yeni mekânlarda dışa vuran bir yapıya bürünmüştür (Fırat, 2002: 51). Bu yapı, kapitalizm ve kamusal coğrafya arasındaki etkileşimin iki açıdan geliştiği yeni bir görünüm arz etmektedir: Bunlardan ilki, kamudan aileye geri çekilme, diğeri ise, kamusal görünüş konusunda yaşanan zihinsel ve psikolojik bir dönüşümle birlikte, kamusal alanın meşruluğunun ve bütünlüğünün yok olmasıdır (Sennett, 2013b: 34).

Kamusal alanların bu şekilde dönüşümü, “karakterlerin irade dışı ifade edildiği, özel olanın kamusal olana dayatıldığı başkalarının kişiliğın okunmasına karşı tek savunmanın duygulardan feragat etmek olduğu ve mahremleşme yolundaki toplumda, kişinin kamu içindeki davranışının köklü bir biçimde değişmesi” (Sennett, 2013b: 46) sürecini desteklemiştir ki, Sennett bunu “kamusal yaşamın krizi” olarak nitelendirmektedir. Bu şekilde bireyler, ezildiklerini hissetmeksizin kamusal yaşama, özellikle de sokaktaki yaşama katılabilmelerinin tek yolunun kamusal alanda sessiz kalmak olduğunu düşünmeye başlamıştır (Sennett, 2013b: 46). Sennett’e göre bu durumun ortaya çıkmasında 19. yüzyılla birlikte seküler bilgi kodunda meydana gelen değişimler önemli bir rol üstlenmiştir. Sekülerliğin yeniden yapılanması, kamu içindeki görünüşlerin ne kadar aldatıcı olursa olsun çok ciddiye alınması gerektiği, çünkü görüntülerin maskenin altındaki kişiye dair ipuçları verebileceği algısını ortaya çıkarmıştır. Aşkınlıktan çok bir içkinlik koduna dayanan yeni sekülerlik anlayışı bu şekilde topluma şeylerin kendi başlarına anlamlarının olduğu ilkesini getirmiştir. İdrak aygıtına çok derin bir öz kuşkuculuk katan bu durumda ise, her ayırım işlemi bir hata riski doğuracağından bireyler, kaçarak ya da sessiz kalarak kendilerini özel ve ahlaki bir alana kapatma isteğine kapılmaya başlamıştır (Sennett, 2013a: 39). Sennett’in “açılma korkusu” metaforu ile açıkladığı bu durum, kamusal alanın canlılığını yitirmesine, kentlerin topluluklara ayrılarak insan yaşantısının bir boyutu olmaktan çıkmasına ve “mahrem” bir toplumun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Sennett “açılma korkusu” metaforunu, modern kültürden kaynaklanan iç ve dış arasındaki ayırmadan duyulan kaygıyı ifade etmek için kullanmaktadır. Söz konusu ayırım, öznel yaşantı ile sosyal yaşantı arasında, benlik ile kent arasındadır. Buna göre zamanla kamusal alanın işlevindeki değişmelere bağlı olarak kentteki toplumsal ilişkilerin alışveriş ve turizm gibi basit etkinliklere indirgenmesi, kenti anlamsız ve kimliksiz bir nesneye dönüştürmüştür ve kentte yaşayanlar için bu durum normal kabul edilmektedir. Bunu “açılma korkusu”na bağlayan Sennett (2013a), “açılma”nın zarar görme ihtimali doğurmasından dolayı, bireylerin temkinli davranmayı seçtiklerini ifade etmektedir.

Kentler kamusal alan ve mahremiyet alanı olarak ikiye ayrılır. 19. yüzyıldan itibaren kamusal alanın dönüşümü sonucunda farklı kişileri (yabancıları) sorun olarak görmeye başladığımız için, kişisel olmayan toplumsal ilişkiler ihmal edilmeye başlanmış ve rasyonel toplum anlayışı renksizleşmiştir. Modern insanın dağarcığında “mahremiyet” sıcaklık, güven ve duygusal yakınlığı ifade etmektedir. Toplumsal yaşam artık bu imkânları sunamadığı için bireylerin gözünde gayri şahsi, yararsız, bayat ve anlamsız görünmektedir. Ne var ki, mahrem alan da bireyin beklentilerini karşılayamamaktadır. Böylece ka-

musal yaşamın zayıflaması, içtenlikle ilgi duyulan mahrem ilişkileri de deforme etmiştir. Hoşgörünün yerini hoşgörüsüzlüğün aldığı, kamusal alanda insan görünüşleri ve ilişkilerinin gayri şahsileşmeye başladığı, insanların duygularını, zevklerini ve kişiliklerini gizlemek için özel bir çaba harcama ihtiyacı duymaya başladığı; diyalog ve açılmanın sona erdiği ve böylece, kamusal alana katılmanın tek yolunun, sessiz kalmak koşuluna bağlandığı bu mahrem toplumda, yabancıların birbirleriyle konuşma hakkı, yerini kamusal bir hak olarak, herkesin arkasına gizlendiği bir maskeye sahip olma ve “yalnız kalma hakkı”na bırakmıştır. Artık kamusal davranış gözlem, pasif katılım ve bir çeşit röntgencilğe indirgenmiştir (Sennett, 2002’den akt. Özyurt, 2007: 118-119) ki bu haliyle kentler insan yaşantısının bir boyutu olmaktan çok uzağa düşmüşlerdir.

Bu yüzden kamusal alanların yeniden düzenlenmesi meselesi, aynı zamanda kentsel kimliksizliğin nasıl giderileceği meselesidir. Kimliklerini kazanan ve canlı kamusal alanlara sahip olan kentler ise yeniden insan yaşantısının bir boyutu haline gelecektir (Sennett, 2013a).

Sonuç

Sennett’in başlangıcını sanayi kapitalizminin geliştiği ve buna bağlı olarak yeni modernlik kalıplarının ortaya çıkışıyla sekülerizmin içeriğinin değiştiği 19. yüzyıla dayandırdığı kamusal alanların niteliklerinin değişerek işlevlerinin yok olması süreci, kamusal yaşamın sönümlenmesiyle birlikte kentsel toplumsal yaşamın da sönümlenmesi sorununu gündeme getirmiştir.

Sennett kent mekânını gayri şahsi yaşamın kalıbı olarak görmekte ve kamusal alanların anlamlarını yitirerek kamusal yaşamın sönümlenmesi sürecinde ortaya çıkan gayri şahsileşme korkusunun kent mekânında önemli parçalanma ve ayrışma süreçlerine neden olacağını ifade etmektedir. Mahrem bir toplumun ortaya çıkmasıyla sonuçlanan bu süreç Sennett’e göre aslında, bireylerin korunaklı evlerinde uygar bir toplumun yok olmasını izlemeleri anlamına gelmektedir. Bireylerin başkalarıyla gayri şahsi ilişkiler kurarak kendi çıkarlarının ardından gidebildikleri, bu yüzden de bir araya gelmenin anlam kazandığı bir form olarak kent, tüm uygarlık tarihi sürecinde aktif toplumsal yaşamın, çıkar oyunları ve çelişkilerinin, insani imkân arayışlarının merkezi olmuştur. İşte söz konusu süreçler sonunda kamusal alanın anlamını yitirmesi ve kamusal yaşamın izlerinin silikleşmesi, kentin uygarlaştırma imkânının yok olması anlamına gelmektedir. (Sennett, 2013a).

Günümüzde bu süreç, büyük ölçüde artı değer yaratma hedefine yönelik olarak gerçekleştirilen kentsel mekânın üretimiyle kamusal alanların özel kişi ve kuruluşlar tarafından kontrol ve işgal edilmesi şeklinde devam etmektedir.

Tüketim odaklı pratiklere öncelik verilerek tasarlanan kent mekânlarında kamusal alanlara ve dolayısıyla kentsel yaşama ekonomik tahakküm biçimleri şekil vermektedir. Bu süreç Lefebvre'nin (2013) ifade ettiği gibi aynı zamanda kent mekânının gerçek sahiplerine 'etkili eylem' pratiğinin unutturularak siyasi erkin kamusal alanda siyaseti bulanıklaştırması üzerinden kontrol sağladığı farklı bir mekanizmaya da işaret etmektedir. Böylece kentsel toplumsal yaşamın hem iktidar, hem de yerleşim alanı olmak üzere iki önemli alanı bireyler açısından belirsizleştirmektedir (Sennett, 2013b).

Bireylerin bir yandan ortak meselelerde, eşit ve özgür olarak söz, irade ve eylemleriyle var ettikleri, bir diğer yandan da bu alanda etkinlikte bulunarak var oluşlarını gerçekleştirdikleri alanlar olan kamusal alanlar bu işlevleriyle insan yaşantısının önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Kamusal alanların ilgili süreçler sonucunda işlevsizleştirilmesinin en önemli sonucu, kamusal alanlardan yararlanma hakkının içeriğinin boşaltılarak bireylerin gündelik varoluşları çerçevesinde kendilerini gerçekleştirme haklarının ellerinden alınmasıdır. Diğer önemli sonuç ise kamusal alanların kent mekânındaki toplumsal ilişkilerin yeniden tanımlanarak eşitsizlikleri arttırmakta bir araç haline getirilmiş olmasıdır. O halde siyasal, toplumsal ve ekonomik açıdan kent mekânının dönüştürülmesi ve anlam kazanması için önemli birer araç olan kamusal alanların canlandırılarak gerçek işlevleriyle birlikte yeniden kent mekânına kazandırılması, insanlığın önemli bir boyutu olan kentsel toplumsal yaşamın gerçek anlamını tekrar kazanabilmesi açısından son derece önemlidir.

Kaynakça

- Arendt, Hannah, *İnsanlık Durumu*, (Çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul 1994.
- Aytaç, Ömer, "Kent Mekânlarının Sosyo-Kültürel Coğrafyası", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 17, S. 2, 2007, s. 199-226.
- Banerjee, Tridib, "The Future of Public Space: Beyond Invented Streets and Re-invented Places", *Journal of the American Planning Association*, Vol. 67, No. 1, 2007, p. 9-24, <https://doi.org/10.1080/01944360108976352> (19.12.2017).
- Bookchin, Murray, *Kentsiz Kentleşme: Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü*, (Çev. Burak Özyalçın), Sümer Yayıncılık, İstanbul 2014.
- Buck-Morss, Susan, *Görmenin Diyalektiği*, (Çev. F. Burak Aydar), Metis Yayınları, İstanbul 2015.

- Çetin, Abdulkadir, *Kamusal Alan ve Kamusal Mekân Olarak "Sokak"*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.
- Erdönmez, M. Ebru ve Altan Akı, "Açık Kamusal Kent Mekânlarının Toplum İlişkilerindeki Etkileri", *Megaron YTÜ Mimarlık Fakültesi E-Dergisi*, C. 1, S. 1, 2005, s. 67-87, <https://www.journalagent.com/megaron/pdfs/MEGARON-21939-ARTICLE-ERDONMEZ.pdf> (15.12.2017).
- Ergene, Boğaç, "Habermas ve Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü", *Mürekkep*, S. 1, 1994, s. 77-80.
- Fırat, Serap, "Kentsel Mekânlarda Kamusal Alan", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C. 11, S. 4, 2002, s. 41-72.
- Gökgür, Pelin, *Kentsel Mekânda Kamusal Alanın Yeri*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Habermas, Jürgen "Kamusal Alan: Ansiklopedik Bir Makale", *Birikim*, S.70, 1995, <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4966/kamusal-alan-ansiklopedik-bir-makale#.WjFCStJl-Uk> (18.12.2017).
- Kedik, Ayşe Sibel, "Kamusal Alan, Kent ve Heykel İlişkisi", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11, S. 1, 2011, s. 229-240.
- Keleş, Ruşen, "Kamusal Alan, Kentleşme ve Kentlilik Bilinci", *Güney Mimarlık*, S. 10, 2012, s. 10-12.
- Kömeçoğlu, Uğur, "Kamusal Alan: Katılım ve Dışlama Güçleri Arasındaki Diyalogun Biçimi", *Sivil Bir Kamusal Alan*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005.
- Lefebvre, Henri, *Kentsel Devrim*, (Çev. Selim Sezer), Sel Yayıncılık, İstanbul 2013
- Özyurt, Cevat, "20. Yüzyıl Sosyolojisinde Kentsel Yaşam", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 10, S. 18, 2007, s. 111-126.
- Sarıbay, Ali Yaşar, *Kamusal Alan Diyalojik Demokrasi ve Sivil İtiraz*, Alfa Yayınları, İstanbul 2000.
- Sennett, Richard, *Gözün Vicdanı: Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam*, (Çev. Süha Sertabiboğlu ve Can Kurultay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013a.
- Sennett, Richard, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, (Çev. Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013b.
- Tekeli, İlhan, *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011.
- Timur, Taner, *Habermas'ı Okumak*, Yordam Kitap, İstanbul 2008.

Uzun, İnci, “Kamusal Açık Mekân: Kavram ve Tarihe Genel Bir Bakış”, *Ege Mimarlık*, C. 4, S. 59, 2006, s. 14-17.

Weber, Max, *Şehir: Modern Kentin Oluşumu*, (Çev. Musa Ceylan), Yarın Yayınları, İstanbul 2012.

Wilson, Elizabeth, “Görünmez Flâneur”, *Birikim*, (Çev. Filiz Çulha ve Aksu Bora), S. 43, 1992, s. 54-65.

